

Ірина Преловська

НОВОВІЯВЛЕНІ АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ І ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ УАПЦ 14–30 ЖОВТНЯ 1921 РОКУ

Аналіз архівних джерел з історії Української автокефальної православної церкви є актуальною проблемою з декількох причин¹.

По-перше, досі не існує повного джерелознавчого дослідження з історії УАПЦ. Певною мірою для вивчення цього питання² може слугувати дисертаційне дослідження автора цієї статті. Огляд архівних джерел зазначеного у заголовку статті Собору є також в публікації документів цього Собору³. Дотичними до даної теми є дослідження сучасних українських істориків О. Ігнатуші⁴, Л. Пилявця⁵, С. Білоконя⁶ та ін.

По-друге, серед документів ф. № 3984 «Українська Автокефальна Православна Церква. Відділ керівничий» ЦДАВО України нами нещодавно виявлено нові документи Собору. Пошук і вивчення архівних джерел канцелярії керівного органу УАПЦ — Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР), матеріалів I і II Всеукраїнських Православних Церковних Соборів УАПЦ 1921 і 1927 рр., які відбувалися у великому Софійському соборі, інших матеріалів, які пов'язані з діяльністю УАПЦ, мають велике значення у справі об'єктивного вивчення цієї теми.

Дослідження архівних документів дає змогу долучити до наукового обігу нові історичні факти про УАПЦ, які досі були маловідомі, або тривалий час свідомо замовчувались через ідеологічні та політичні причини, створити цілісну історичну картину шляхом реконструкції подій того часу.

Фонд № 3984 ЦДАВО України є найбільшим і найповнішим зібранням оригінальних документів канцелярії ВПЦР. Тут зібрано найголовніші документи практично за весь час діяльності УАПЦ. Щоправда, хронологічні межі фонду охоплюють період до 1929 р., а це означає, що проміжок часу, коли діяльність УАПЦ поступово згасала — до 1934 р., потрібно вивчати за іншими документами.

Проведення зовнішньої критики цих джерел дозволяє стверджувати, що майже всі вони мають авторство, дату написання, зазначення належності до канцелярії ВПЦР. Більшість з них не викликають сумніву щодо автентичності, окрім тих документів, які є затвердженими копіями.

Внутрішня критика джерел переконує у високому ступені цінності інформації, яку вони

містять. Практично всі джерела є цілком вірогідними. Комплексне використання різноманітних видів джерел обумовлює їх репрезентативність у висвітленні досліджуваної теми.

Фонд № 3984 на сьогодні складається з 2903 од. зб. Його матеріали хронологічно охоплюють період з 1918 по 1929 рр., документально відтворюючи змагання за автокефалію Української церкви 1918–1920 рр. та майже весь період діяльності цієї церкви до так званого «саморозпуску» на I «Надзвичайному» Церковному Соборі УАПЦ в січні 1930 р. напередодні розгортання кампанії, пов'язаної з процесом «Спілки Визволення України».

Фонд 3984 має 4 описи:

опис 1 містить 484 справи і хронологічно охоплює період з 1920 по 1924 р.;

опис 2 містить 1276 справ (1922–1929 рр.);

опис 3 містить 843 справи (1918–1929 рр.);

опис 4 містить 300 справ (1918–1929 рр.).

В описах відсутня історична довідка про історію утворення фонду та інформація щодо фондоутворювача, але відомо, що раніше матеріали цього фонду зберігались у Центральному історичному архіві УРСР. Після передачі матеріалів цього фонду до Центрального державного архіву Жовтневої революції (ЦДАЖР) йому було надано новий № 3984 замість попереднього № 880, про що свідчать записи на титульних аркушах тих описів, які збереглися з часу утворення цього фонду і не були передруковані пізніше.

Опис 1 має заголовок українською мовою: «Українська Автокефальна Православна Церква» і містить різнопланові документи, що відрізняються за обсягом, інформативністю та значенням. Спочатку до опису № 1 було внесено 503 справи. Пізніше 19 справ було вилучено (№№ 23, 45, 60-61, 81, 87, 109, 136-137, 176, 186, 224, 280, 290) і залишилось в наявності 484 справи (дані наведено за інвентарним описом від 12 червня 1985 р.).

Опис є передрукованою з оригіналу машинописною копією без будь-яких вказівок на попередній варіант. Опис містить перелік великої кількості документів, які стосуються відносин Української автокефальної православної церкви з радянськими державними та партійними установами, статуту УАПЦ різних років, листування ВПЦР з різними установами та особами, постанови собору Київщи-

ни 22–26 травня 1921 р., відомості про скликання I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р., частину його стенограм (переважно — машинописні варіанти).

Справи, які містяться в описі, нерівноцінні за своїм змістом, і, відповідно, за значенням в дослідженні даної теми. Деякі з них невеликі за обсягом і містять другорядну інформацію, яка тільки ілюструє загальну тенденцію і не впливає на головний напрямок розвитку подій. Але більшість справ має значну цінність через те, що це оригінали важливих документів, на основі яких можна документально відтворити хід подій.

До документів, які стосуються зовнішніх зносин ВПЦР з іншими установами та організаціями, належать документи про листування ВПЦР з радянським урядом про відокремлення церкви від держави та з інших питань, а також заяви Михайла Мороза до НКВС УСРР. Більшість справ цього опису містять установчі документи самої Всеукраїнської ради та Української церкви в цілому: статuti УАПЦ та її підрозділів різних років. Статут Всеукраїнської Спільки Православних Парафій, статuti волосних і повітових спілок, братств, а також протоколи зборів самої ВПЦР та підпорядкованих їй церковних рад.

Інші справи стосуються заходів ВПЦР із загальної українізації церковного життя в Україні і представлені переважно листуванням з різними установами та особами.

Окремі справи містять документи, які повідомляють про заходи ВПЦР з ушанування пам'яті українського поета Тараса Шевченка. Це також оригінали та копії обіжників ВПЦР до українських парафій із запрошеннями на панахиди та літургії, присвячені роковинам смерті поета, якого УАПЦ визнала своїм пророком, програми урочистостей з цього приводу.

Документи про підготовку і скликання I Всеукраїнського Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. знаходяться в справах: № 55 «Листування про скликання Всеукраїнського церковного собору»; № 56 «Листування про скликання передвиборних зборів»; № 64 «Документи парафіяльних рад про скликання I-го Всеукраїнського православного церковно-визвольного собору 14 жовтня 1921 р.»; № 65 «Листування про підготовку до Всеукраїнського церковного православного Собору», № 71 «Доповіді представників від різних парахвій про стан церковних справ. 1921 рік».

Частина стенограм у вигляді машинописних копій є у справах № 57 «Собор Всеук-

раїнської Православної Церкви 14 жовтня 1921 р.», № 58 «Засідання Всеукраїнського Православного Собору 15 жовтня 1921 р.» (у цій справі є друкований примірник стенограми за 16 жовтня, але це не відображено в назві справи); № 59 «Засідання Всеукраїнського Православного Собору 17 жовтня 1921 р.», № 62 «Засідання Всеукраїнського Православного Церковного Собору 20 жовтня 1921 р.», № 63 «Засідання Всеукраїнського Православного Церковного Собору 21 жовтня 1921 р.»

Ухвали Собору містяться в справі № 66 «Ухвали Всеукраїнського Церковного Собору 14 жовтня 1921 р.» і є попередньою редакцією ухвал. До матеріалів Собору відноситься також справа № 67 «Доповідь на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі про діяльність Церкви, духовенства» (в справі немає титульного аркуша і заголовок справи тут і далі подається за назвою, яка є в описі), куди підшито документи: доповідь свящ. Ксенофонта Соколовського, датована 13 жовтня 1921 р.; доповідь Василя Липківського «Стан духівництва православної Церкви» без зазначення дати.

Опис 2 має заголовок: «Украинская автокефальная православная церковь г. Киев», (підзаголовок: «Личные дела духовенства. 1922–1929 гг.»). Текст опису зроблено російською мовою. Це є машинописна копія з попереднього варіанту опису, без вказівок на останній. Опис цілком складається з переліку особових справ священнослужителів УАПЦ. В анотації вказано, що хронологічно матеріали опису охоплюють період з 1922 по 1929 рік, але після додаткового внесення до справ опису в ньому опинилися особові справи духовенства УАПЦ, датовані 1921 роком.

Справ з іншими документами, окрім особових, в описі немає. До даного опису попередньо було внесено 1279 справ з №№ 1-1544, в т. ч. літерних (літера «А»: 293, 381, 409, 484, 505, 537, 886, 906, 969, 1079, 1089, 1102, 1131, 1134, 1141, 1166, 1189, 1102, 1131, 1134, 1141, 1166, 1189, 1290, 1332, 1444). В описі пропущено 12 справ (117, 216, 243, 328, 329, 482, 1376, 1398, 1410, 1424, 1428, 1508). Вибула певна кількість справ (№№ 1, 47, 130, 275, 418, 455, 517, 559, 563, 537, 570, 571, 572, 576-835).

Причини та місце, куди вони були вилучені, в описі не зазначено. Згідно з записом від 2 лютого 1982 р. в описі є в наявності 1276 справ. Три справи (№№ 70, 394, 462) були списані за відсутністю актом від 18 лютого 1964 р. Перелік справ зроблено в алфавітному

VI. Огляди архівних фондів

порядку із зазначенням року початку особової справи. Приблизно до середини опису є додаткові вказівки щодо церковної посади даної особи, які також зроблені російською мовою («поп», «протоіерей», «дьяк», «псаломщик» тощо). Починаючи з літери «М» в описі відсутні примітки про рік заведення справи.

Практично відсутні всі особові справи керівників УАПЦ, членів ВПЦР, причетних до справи скликання та проведення I Всеукраїнського Церковного Собору 1921 р., окрім другорядних осіб. Вірогідною причиною відсутності цих справ, на нашу думку, може бути процес «СВУ» 1930 р. Причини і сам процес вилучення справ можуть стати предметом окремого дослідження.

Серед особових справ, які є в описі № 2, можна назвати буквально декілька прізвищ осіб, які мають відношення до діяльності I Собору УАПЦ: Болсуновський В. (спр. № 27, індекс 92-б), Босовол С. (спр. № 96), Дросенко П. (спр. № 372). Декілька справ стосуються осіб інших діячів УАПЦ після 1921 р.: спр. № 225, індекс 19-г «Гей Іван Федорович, протоіерей»), (спр. № 489 «Кавунский Епифан Иванович, протоіерей»), спр. № 1030 «Погорилко Павел, поп»), (спр. № 1247 «Стеценко Кирил Григорьевич, протоіерей»).

Нещодавно нами було виявлено додаткові матеріали 1-го Собору УАПЦ 1921 р. Згідно з текстом опису № 2 серед справ знаходяться виключно матеріали особових справ кліру УАПЦ — заяви на вступ до УАПЦ (автобіографії, довідки про висвяту на диякона або священника, клопотання українізованих парафій щодо своїх священників у справі дозволу на їх висвяту, витяги з протоколів засідань парафіяльних рад, листування тощо. На багатьох текстах клопотань зустрічаються рукописні резолюції митрополита Василя Липківського, Михайла Мороза, архієп, Нестора Шараївського та інших єпископів УАПЦ.

Тому на перший погляд серед матеріалів опису № 2 не повинно бути інших документів (окрім особових справ. Справа № 30 має заголовок «Автокефальная церковь (Дело Псаломщика Базилевича Василия Митрофановича)». Аркуш № 1 справді містить текст запитальної картки на згадану особу (Але далі до цієї справи при її укладанні було підшито велику кількість тих матеріалів I Всеукраїнського Собору УАПЦ 1921 р., які напевно не були ідентифіковані укладачами і через це не потрапили до тих справ, які містять рукописні та машинописні матеріали.

При ознайомленні із справою вдалося ідентифікувати такі матеріали I Всеукраїнського Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р., які збереглися в цій справі:

1) Початок доповіді делегата Собору Олександра Куніченка «Зовнішня організація християнства в часи Апостолів»⁷.

2) Стенограма засідання Собору за 24 жовтня 1921 р., яку виявлено в машинописному примірнику без 1-го аркуша та оригінальний примірник рукопису стенографістки О. Кононенко, де вказано більш точні часові межі цього засідання — з «1 3 4 год, до 6 год, дня»⁸.

3) Уривок стенограми засідання Собору за 22 жовтня 1921 р., в якій відсутні декілька аркушів⁹.

4) Перший аркуш стенограми засідання Собору за 25 жовтня 1921 р., яке почалося о 12 год. дня і тривало до 4 год. дня¹⁰.

5) Стенограма вечірнього засідання Собору за 25 жовтня 1921 р., яке тривало з 7 до 10 1–4 год. вечора¹¹.

6) Уривок стенограми засідання Собору за 24 жовтня 1921 р., яку виявлено в машинописному примірнику¹².

7) Далі в справі є 2 аркуші доповіді Голови ВПЦР Михайла Мороза, ?? (які на жаль неможливо поки що атрибутувати точно. В доповіді мова йде про організаційний устрій УАПЦ. Статут ВПЦР, її відділи та їх роботу¹³.

8) Стенограма засідання Собору за 26 жовтня 1921 р., яке тривало з 12 до 4 год. дня¹⁴.

9) Початок доповіді делегата С. Рклицького за темою: «Старовинні релігійно-побутові одміни Православної Української Церкви»¹⁵.

10) Стенограма засідання Собору за 21 жовтня 1921 р., наприкінці якої занотовано результати голосування щодо виборів кандидатів на висвячення єпископату УАПЦ¹⁶.

11) Стенограма засідання Собору за 24 жовтня 1921 р., яке тривало з 9 до 2 години дня¹⁷.

У 1999 р. у видавництві «Жовква» було видруковано збірник документів і матеріалів I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 1291 р., підготовлений колективом упорядників з ЦДАВО України (співробітник Г. М. Михайліченко, та Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (Л. Б. Пилявець, І. М. Преловська).

Якщо поєднати всі варіанти, то доповнений варіант виявлених стенограм цього Собору буде складатися з трьох частин: 1) попередньо виявлені архівні документи¹⁸; 2) опубліковані документи¹⁹ та 3) нововиявлені частини сте-

нограм Собору УАПЦ 1921 року. Таким чином, з'явилась можливість відтворити точніший перелік архівних документів, які містять стенограми I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. Зведену таблицю варіантів стенограм було опубліковано на початку згаданого збірника документів Собору²⁰.

В хронологічному викладі остаточний варіант виявлених в декількох описах і справах стенограм Собору за 14–30 жовтня 1921 р. пропонується розташувати наступним чином.

14 жовтня 1921 р. Виявлено 4 варіанти стенограм цього засідання:

1) оригінал рукопису протоколу [ЦДАВО України, ф. 3984, оп. 3, спр. 104, арк. 314–315 зв. та 318–321 зв. Рукопис чорнилом, автограф]²¹;

2) ідентичний рукопису машинописний варіант стенограми (до тексту редактором внесено правки олівцем та чорнилом) [оп. 1, спр. 157, арк. 1–7]. Опубліковано: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — К.; Л.: «Жовква», 1999. — С. 23–34;

3-4) 2 варіанти переказів подій на соборі цього ж дня:

а) це докладна розповідь невідомого члена Собору, який занотовував виступи делегатів своїми словами і фіксував навіть емоційні вияви промовців. Цей переказ не містить інформації про початок засідання і вибори президії Собору і починається з виступу делегата Роменського повіту Якименка [оп. 1, спр. 157, арк. 309–313. Рукопис чорнилом, автограф];

б) це недбало записані тези виступів промовців в хронологічному порядку. Автор варіанту невідомий, але є припущення, що це член президії Собору, оскільки він добре знає прізвища делегатів і вільно зазначає основні тези доповідей. В тексті багато скорочень, закреслень та малозрозумілих місць [оп. 3, спр. 104, арк. 316–316 зв. та окремо 323 аркуш. Рукопис олівцем, автограф]. В машинописному варіанті протоколів вміщено додатки до стенограм (вступне слово Михайла Мороза перед відкриттям собору 14 жовтня 1921 р., регламент собору УАПЦ 1921 р., протокол наради передсоборного засідання, текст доповіді «Стан духівництва Української православної церкви».

15 жовтня 1921 р. Виявлено 4 варіанти видів записів про засідання Собору цього дня: оригінал рукопису протоколу, ідентичний

текст машинопису і два відмінних за змістом уривки переказів подій:

1) рукописи 2-х протоколів засідань цього дня [оп. 3, спр. 104, арк. 344–348 зв. Рукопис чорнилом і олівцем (ранкове засідання)] та стенограму вечірньої частини засідання [оп. 3, спр. 104, арк. 329–337. Рукопис олівцем, автограф];

2) машинописний варіант протоколів, ідентичний рукописному, але з редакторськими правками від руки олівцем [оп. 1, спр. 58, арк. 1–16] (2 частини засідання разом). *Опубліковано:* Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 43–64;

3) продовження 1-го варіанту переказу, яке містить інформацію про початок засідання за 15 жовтня (рукопис чорнилом) [оп. 3, спр. 104, арк. 313–313 зв.] і за змістом відповідає машинописному варіанту протоколу [оп. 1, спр. 58, арк. 1–2];

4) це переказ подій у вигляді коротких тез і прізвищ доповідачів [оп. 3, спр. 104, арк. 349–350, 338–343 зв. Рукопис олівцем, автограф, малозрозумілий почерк, багато скорочень і закреслень]. На окремому аркуші зазначено кількість присутніх — 199 чол., але потім закреслено і зверху червоним олівцем дописано «213 душ» [оп. 3, спр. 104, арк. 326-а].

16 жовтня 1921 р. Це засідання відбулось у неділю і можливо з цієї причини початок засідання припадає на третю годину дня. Виявлено 3 варіанти записів:

1) рукописи протоколів стенограм 2-х частин засідання: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 304–305. Рукопис олівцем, автограф]; частина 2 [оп. 3, спр. 105, арк. 54–58 зв. Рукопис олівцем, автограф, згасаючий текст];

2) ідентичні за текстом машинописні варіанти стенограм: частина 1 [оп. 1, спр. 58, арк. 24–25]; частина 2 [оп. 1, спр. 58, арк. 26–30 зв. Машинопис, копія, правки від руки олівцем]. *Опубліковано:* Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 70–78;

3) уривок рукопису переказу, ідентичний за виглядом четвертому варіанту попередніх варіантів стенограм. Це недбало і нерозбірливо записані тези та прізвища промовців [оп. 3, спр. 104, арк. 306. Рукопис олівцем, автограф]. В цьому засіданні взяли участь, за попереднім записом, 299 осіб, але згідно виправленої червоним олівцем останній цифри — 294 [оп. 3, спр. 104, арк. 303].

17 жовтня 1921 р. як і в попередньому варіанті, тут наявні 3 варіанти записів:

VI. Огляди архівних фондів

1) рукописи протоколів стенограм 2-х засідань цього дня: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 284-291. Рукопис олівцем, автограф. 2 види почерків]; частина 2 [оп. 3, спр. 104, арк. 292-300 зв. Рукопис олівцем, автограф];

2) машинописний варіант, який є ідентичний рукопису: ч. 1 [оп. 1, спр. 59, арк. 1-8. Машинопис, правлена олівцем і чорнилом від руки копія]; ч. 2 [оп. 1, спр. 59, арк. 12-21]; *Опубліковано*: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 80-104.

3) переказ подій на засіданні собору від 17 жовтня 1921 р у вигляді недбало записаних тез і прізвищ промовців [оп. 3, спр. 104, арк. 282-283 зв., та 301. Рукопис простим олівцем, автограф]. Після машинописних текстів уміщено декілька додатків до стенограм засідання.

18 жовтня 1921 р. Збереглися тільки 2 рукописні варіанти стенограм протоколів засідання собору цього дня:

1) рукопис 2-х протоколів засідання: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 245 та 247-273. Рукопис олівцем, автограф, згасаючий текст]; частина 2 [оп. 3, спр. 104, арк. 274-281. Рукопис олівцем, автограф]. *Опубліковано*: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 112-137;

2) переказ подій у вигляді недбало записаних тез і прізвищ з численними скороченнями і виправленнями [оп. 3, спр. 104, арк. 246-246-а. Рукопис олівцем, автограф].

19 жовтня 1921 р. Виявлено 2 варіанти: 1) 2 частини рукопису протоколу вміщено в одній справі: ч. 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 199-212. Рукопис олівцем, автограф]; ч. 2 [оп. 3, спр. 104, арк. 213-242. Рукопис олівцем, автограф. Починаючи з арк. 214 — рукопис фіолетовим, а потім зеленим чорнилом. *Опубліковано*: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 142-170;

2) аналогічний попереднім варіантам переказ подій у вигляді тез, прізвищ делегатів і коротких приміток та закреслень від руки олівцем [оп. 3, спр. 104, арк. 198-198-а].

20 жовтня 1921 р. Виявлено 3 варіанти стенограм цього засідання:

1) рукописні варіанти 1-ої і 3-ої частин засідання: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 137-152. Машинопис, копія, з 139 арк(по 152 арк. — рукопис олівцем, 2 види почерків; кінець цієї частини — окремий арк. 162; частина 3 [оп. 3, спр. 104, арк. 167-197. Рукопис

зеленим чорнилом, автограф, незначні правки олівцем];

2) 3 частини машинописних варіантів стенограм, кожна у 2-х однакових примірниках /частина 1, перша копія [оп. 1, спр. 62, арк. 1-12] і друга копія [оп. 1, спр. 62, арк. 62-73]; частина 2, перша копія [оп. 1, спр. 62, арк. 13-29] і друга копія [оп. 1, спр. 62, арк. 78-94]; частина 3, перша копія [оп. 1, спр. 62, арк. 30-61] і друга копія [оп. 1, спр. 62, арк. 98-129]. *Опубліковано*: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 174-223;

3) переказ подій на засіданні від 20 жовтня у вигляді недбало записаних тез та зазначень прізвищ промовців. Текст погано читається через численні скорочення та примітки, аркуші в справі переплутані. Відновлений порядок третього варіанту: початок [оп. 3, спр. 104, арк. 164-164 зв.] і кінець [оп. 3, спр. 104, арк. 163; арк. 165-166 зв.]. Зазначення кількості присутніх є тільки в рукописному варіанті стенограм — «300 душ» [оп. 3, спр. 104, арк. 136а].

21 жовтня 1921 р. Стенограми цього засідання виявлено в 3-х варіантах:

1) рукописний варіант: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 29-46. Рукопис зеленим чорнилом, автограф]; частина 2 [оп. 3, спр. 105, арк. 2а-27. Рукопис олівцем, автограф];

2) машинописний варіант, ідентичний рукописному: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 1-8]; частина [оп. 1, спр. 63, арк. 1-21]. *Опубліковано*: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 246-275;

3) нововиявлений варіант: оп. 2, спр. 30, арк. 71-88. Машинопис, копія, нестандартний формат аркушів паперу, передрук через блакитний копіювальний папір. Стенографістка О. Кононенко.

22 жовтня 1921 р. Виявлено 3 варіанти стенограм:

1) рукописи 2-х частин стенограм: частина 1 [оп. 4, спр. 30, арк. 13-24. Рукопис олівцем, автограф]; частина 2 [оп. 4, спр. 30, арк. 1-12. Рукопис зеленим чорнилом з редакторськими правками, автограф];

2) машинописний варіант: частина 1 [оп. 3, спр. 104, арк. 82-88]; частина 2 [оп. 3, спр. 104, арк. 121-129]. *Опубліковано*: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: Документи і матеріали. — С. 277-290;

3) нововиявлений варіант: оп. 2, спр. 30, арк. 16-21, 23-25. Машинопис, копія, Стенографістка О. Кононенко.

23 жовтня 1921 р. В цей день сталася найвизначніша подія в житті УАПЦ — всесоборна висвята Всеукраїнського архієпископа і митрополита УАПЦ Василя Липківського. Засідання собору розпочалось о 5 годині дня. Зберігся тільки неправлений машинописний варіант стенограми засідання [оп. 3, спр. 104, арк. 130-136]. Присутніх було тільки 129 членів собору [оп. 3, спр. 104, арк. 152-а]. *Опубліковано:* Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: Документи і матеріали. — С. 292-298.

24 жовтня 1921 р. Виявлено:

1) машинописний варіант стенограми [оп. 3, спр. 104, арк. 89-104]. *Опубліковано:* Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 299-313;

2) нововиявлені частини стенограми: а) рукописні варіанти: оп. 2, спр. 30, арк. 89-114, рукопис олівцем, автограф (ранкове засідання з 9 по 2 год, дня); арк. 115-130, рукопис зеленим чорнилом; б) машинописні варіанти: оп. 2, спр. 30, арк. 4-15, 47 (уривок).

25 жовтня 1921 р. Виявлено 3 варіанти стенограм собору за цей день:

1) оригінали рукописів протоколів: частина 1 [оп. 3, спр. 105, арк. 98-117. Рукопис простим олівцем, автограф]; частина 2 [оп. 3, спр. 105, арк. 71-97. Неправлений рукопис зеленим чорнилом, автограф];

2) машинописні копії протоколів: частина 1 — є 2 ідентичні копії: 1) [оп. 3, спр. 104, арк. 39-51], 2) (відсутній 1 аркуш) [оп. 3, спр. 105, арк. 59-70]; частина 2 [оп. 3, спр. 104, арк. 19-38. Машинопис, неправлена копія, багато друкарських помилок і закреслень]. З огляду на вказівки в стенограмах щодо початку й кінця кожного засідання, можна висловити припущення, що відсутні стенограми засідання з 9 до 12 годину ранку, а також з 4 по 7 годину дня (якщо вони взагалі відбулись). *Опубліковано:* Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 314-342.

3) нововиявлені частини стенограми: оп. 2, спр. 30, арк. 22 (уривок); 26-46. Машинопис, редактована копія.

26 жовтня 1921 р. Виявлено:

1) машинописну неправлену копію тексту стенограми засідання, яке тривало, згідно запису стенографістки, з 12-ої до 4-ої години дня [оп. 3, спр. 104, арк. 52-67]. *Опублікова-*

но: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 345-358;

2) нововиявлений варіант відповідає машинописній копії по годинах засідання (але є рукописним оригіналом стенограми засідання Собору: оп. 2, спр. 30, арк. 50-68. Рукопис зеленим чорнилом, автограф. Стенографістка О. Кононенко;

3) ще один нововиявлений варіант стенограми I Всеукраїнського Православного Церковного Собору вдалося віднайти серед стенограм II Всеукраїнського православного Церковного Собору УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р: ЦДАВО України, ф. 3984, оп. 4, спр. 177, арк. 88-103. Машинопис, копія. Стенографістка О. Кононенко. Засідання з 12 до 4 год. дня.

30 жовтня 1921 р. Як вже зазначалось, стенограми засідань Собору з 26 по 30 жовтня 1921 р. відсутні. Збереглися 2 варіанти тексту протоколу засідання:

1) рукопис олівцем [оп. 3, спр. 105, арк. 105-120] та

2) машинописний варіант, в якому відсутні декілька аркушів, текст яких зберігся тільки в одному з варіантів стенограми [оп. 3, спр. 104, арк. 68-81]. Оскільки аркуші в справі були переплутані, то при прочитанні тексту і порівнянні аркушів вдалося встановити логічну послідовність аркушів.

Відповідність машинописного та рукописного текстів наступна:

1) [початок] спр. 104, арк. 68-70 — в рукописному варіанті спр. 105 відсутні;

2) [середина] спр. 104, арк. 70-81 — відповідає арк. 105-220, спр. 105;

3) [кінець] спр. 104, арк. 81 — відповідає арк. 120 спр. 105, але в рукописі відсутня сторінка, текст якої відповідає машинопису [2 останніх абзаци]. *Опубліковано:* Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали. — С. 359-371.

Завершуючи аналіз архівних документів, можна сказати, що у фонді 3984 «Українська Автокефальна Православна Церква» ЦДАВО України досить повно відображено діяльність зі створення організаційної структури УАПЦ та розвиток подій на I Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 14-30 жовтня 1921 р.

Вважаємо за доцільне подальше дослідження цього фонду з метою вивчення документів, які стосуються II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р, діяльності Пастирських курсів при

VI. Огляди архівних фондів

ВПЦР тощо. Подальшого опрацювання вимагають документи, які містять теоретичну і богословську спадщину ідеологів Української автокефальної православної церкви, оскільки абсолютна більшість оригіналів богословських, історичних та теоретичних творів діячів УАПЦ зберегла тільки серед архівних матеріалів. Всі ці документи вимагають джерелознавчого опрацювання і подальшої публікації для всебічного наукового вивчення та введення до наукового обігу.

Неупереджене вивчення архівних документів уможливило об'єктивне відтворення історичних подій складного процесу утворення та організаційного оформлення Української Автокефальної Православної Церкви в 1920-х рр.

¹ Див.: *Преловська І.* «Боротьба за Софію Київську. [публікація спогадів першого директора Софійського державного заповідника І. М. Скуленка] // Пам'ятки: Археогр. щорічник. — К., 2003. — Т. 4. — С. 86–110.

² Вона ж. Історико-джерелознавчий аналіз матеріалів 1-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року. (Рукопис. Зберігається в б-ці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України).

³ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: Док. і матеріали / Упоряд.: Михайліченко Г. Пилявець Л. Преловська І. — К.; Л.: Жовква, 1999. — С. 7–20.

⁴ *Ігнатуша О.* Українська Автокефальна Православна Церква (1917–1930 рр.): Дис... к. і. н. — Х., 1993. — 255 с.; Він же. Документи державних архівів України з історії Української Автокефальної Церкви (1917–1930 рр.) // АУ. — 1994. — № 1-6. — С. 44–56.

⁵ *Пилявець Л.* Всеукраїнський Православний Собор 1921 р.: учасники й проблеми // Український церковно-визвольний рух: Матеріали наук. конф. К., 12 жовт. 1996 р. — К.: Вид. Комітету для відзначення 75-річчя УАПЦ, 1997. — С. 55–63; Він же. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви // Матеріали читань, присвячених митрополиту Василю Липківському. Січ.-черв. 1996 р. (КДА). — К.: Воскресіння, 1997. — С. 45–67.

⁶ *Білокінь С.* Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). Джерелознавче дослідження, К.: ДМП Полімед, 1999. — 447 с.

⁷ ЦДАВО України, ф. 3984 «Українська Автокефальна Православна Церква. Відділ керівничий», оп. 2, спр. 30, арк. 3. Машинопис, копія. Доповідь О. Куніченка зазначена у програмі Собору під п. 11

і могла бути прочитана 20 жовтня 1921 р. наприкінці ранкового засідання. В тексті стенограми вказано, що він почав читати доповідь про керування апостолами християнською громадою в перші віки християнства, але потім текст стенограми обривається і починається наступне засідання о 1 год. дня з обговорення доповіді О. Куніченка, тексту якої поки що не було виявлено. Див.: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовт. 1921 р.: док. і матеріали. — С. 185. На жаль, серед нововиявлених матеріалів зберігся тільки один аркуш.

⁸ Там само, арк. 4–15 (машинопис, копія); арк. 115–130. Рукопис зеленим чорнилом, автограф.

⁹ Там само, арк. 16–21 та 23–25. Машинопис, копія. В кінці стенограми зазначено: «Кінець дня 23, X». Стенографістка О. Кононенко.

¹⁰ Там само, арк. 22. Машинопис, копія, Стенографістка Н. Щадилова.

¹¹ Там само, арк. 26–46. Машинопис, копія. Стенографістка О. Кононенко.

¹² Там само, арк. 47.

¹³ Там само, арк. 48–49.

¹⁴ Там само, арк. 50–68. Рукопис зеленим чорнилом, автограф.

¹⁵ Там само, арк. 69–70. Машинопис, оригінал. Доповідь С. Рклицького, зазначена у програмі Собору під п. 15, і була оголошена на початку засідання Собору від 25 жовт. 1921 р. В цей день С. Рклицький прочитав початок доповіді, яку було оголошено під назвою «Українські церковні звичаї». Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовт. 1921 р.: Док. і матеріали. — С. 321–322. Далі було зазначено, що текст доповіді відсутній.

¹⁶ Там само, арк. 71–88. Машинопис, копія, нестандартний папір, передрук через світлоблакитний копіювальний папір.

¹⁷ Там само, арк. 89–114. Рукопис олівцем, автограф. Стенографістка О. Кононенко.

¹⁸ Див. *Преловська І.* Історико-джерелознавчий аналіз матеріалів 1-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовт. 1921 р.: Дисертаційне дослідження, подане на здобуття наук. ступ. к. і. н. — С. 1–37. (Рукопис. Зберігається в б-ці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України).

¹⁹ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упоряд.: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. — К.; Л.: «Жовква», 1999. — С. 7–20.

²⁰ Там само. — С. 13–20.

²¹ Тут і далі буде зазначатись тільки номери описів і справ, оскільки всі матеріали виявлено серед справ одного фонду.